

Andrzej Kowalczyk
Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Problemy badawcze we współczesnej geografii turystyki. Ich odzwierciedlenie w kierunkach badań ośrodka warszawskiego

Wprowadzenie

Celem prezentowanego opracowania jest ukazanie głównych problemów badawczych we współczesnej geografii turystyki, a także krótkie przedstawienie dotychczasowych osiągnięć osób zajmujących się geografiami turystyki na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.

W poniższym opracowaniu na wstępie przedstawiono krótkie omówienie kierunków badań we współczesnej geografii turystyki i rekreacji, zwracając przede wszystkim uwagę na jej zakres przedmiotowy oraz zmiany w stosowanych podejściach badawczych. Następnie – w części empirycznej – poddano analizie treści artykułów zamieszczonych w wydawanym od 1999 r. czasopiśmie *Tourism Geographies*. Wybór tego właśnie czasopisma został podyktowany kilkoma faktami. Po pierwsze, z racji tytułu wydaje się on być najbliższy geografii turystyki. Świadczy o tym jego podtytuł: „*an international journal of tourism space, place and environment*”. Po drugie, z racji języka angielskiego ma zdecydowanie ogólnosiękaty

zasięg (co zresztą jest zawarte w przytoczonym podtytule). Po trzecie, są w nim publikowane artykuły i notatki autorów z bardzo różnych krajów. Po czwarte wreszcie, *Tourism Geographies* wychodzi od stosunkowo niedawna, nie nawiązuje do żadnych tradycji i tym samym może być uznane za najbardziej reprezentatywne źródło informacji o kierunkach badań we współczesnej geografii turystyki.

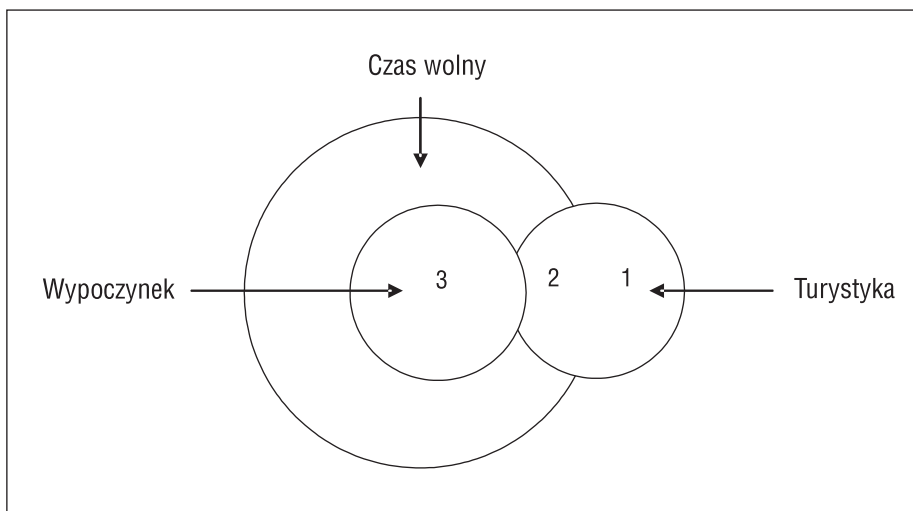
W drugiej części opracowania skupiono się przede wszystkim na przedstawieniu dorobku badawczego warszawskiego ośrodka geograficznego w ostatnich 10-15 latach, zajmując się nie tyle szczegółową analizą jego dokonań, co raczej ukazując główne problemy interesujące badaczy z Uniwersytetu Warszawskiego.

Współczesne kierunki badań geograficznych nad turystyką i wypoczynkiem

Zakres badań geograficznych nad turystyką i wypoczynkiem

Zgodnie z szeroko przyjmowaną we współczesnej geografii turystyki i rekreacji koncepcją Z. T. Mieczkowskiego (1981) ważnym zagadnieniem metodologicznym są relacje turystyki z czasem wolnym (*leisure*) oraz wypoczynkiem (*recreation*). Zgodnie z podaną koncepcją możliwe są trzy sytuacje (ryc. 1):

- turystyka może nie być związana z wolnym czasem (1),
- turystyka mieści się co prawda w czasie wolnym, ale nie jest wypoczynkiem (2),
- turystyka mieści w sobie zarówno elementy czasu wolnego, jak i wypoczynku (3).

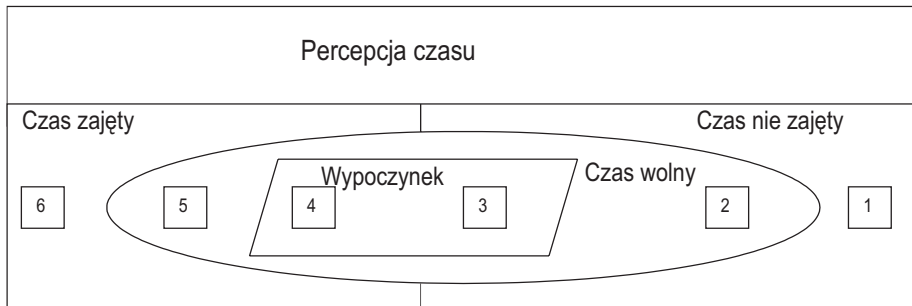

Ryc. 1. Relacje między czasem wolnym, turystyką i wypoczynkiem według Z. T. Mieczkowskiego (1981)

Źródła: opracowano na podstawie Porcia i in. (2003).

Zdaniem Z. T. Mieczkowskiego pewne formy aktywności człowieka mieszczą się w grupie zachowań typowych dla czasu wolnego, a inne nie, co pozwala nam precyzyjnie określić, co jest turystyką, a co już nią nie jest. Jednocześnie dopuszcza on możliwość istnienia pewnych sytuacji, w których tylko dana osoba może stwierdzić, czy podejmowana przez nią aktywność mieści się w szeroko rozumianych zachowaniach czasu wolnego, czy też nie. W przypadku wypoczynku Z. T. Mieczkowski uważa, że nie może on mieć miejsca podczas pracy i być związanym z pracą (Mieczkowski 1981, s. 187), co stawia pod znakiem zapytania różne formy aktywności wypoczynkowej np. podczas wyjazdów konferencyjnych.

Koncepcja Z. T. Mieczkowskiego doczekała się głębokiej analizy przeprowadzonej przez Y. Porię, R. Butlera i D. Airey'a, którzy wyróżnili sytuacje nie odpowiadające do końca przykładom podanym przez Z. T. Mieczkowskiego (ryc. 2).

Ryc. 2. Relacje między czasem wolnym, czasem i wypoczynkiem

Źródło: opracowano na podstawie Poria i in. (2003).

Na przedstawionej rycinie nr 2 przypadek oznaczany jako 1 dotyczy sytuacji, gdy ktoś w czasie wolnym od innych obowiązków postanawia poddać się leczeniu. Choć dany czas traktuje on/ona jako wolny, to jednak nie uważa poddawania się zabiegom medycznym za formę wypoczynku. Przykład 2 dotyczy sytuacji, gdy ktoś udaje się w wolnym czasie do muzeum, ale pobyt w nim traktuje nie jako wypoczynek, ale jako poszerzenie wiedzy. Sytuacja przedstawiona jako przykład 3 dotyczy sytuacji, gdy ktoś udaje się do parku, gdzie bierze udział w grach zespołowych, traktując to jako spędzenie wolnego czasu i jako wypoczynek. Natomiast przykład 4 dotyczy sytuacji, gdy ktoś uprawia sport według przyjętego wcześniej rozkładu zajęć. Tym samym jego aktywność mieści się w czasie nieuznawanym za wolny, ale jest formą wypoczynku. Przykład 5 występuje wówczas, gdy ktoś bierze udział w konferencji i zgodnie z jej programem w czasie przewidzianym przez organizatorów odwiedza muzeum. Teoretycznie pobyt w muzeum jest w czasie wolnym, ale nie jest wypoczynkiem. Z kolei sytuacja przedstawiona jako przykład 6 ma miejsce wtedy, gdy ktoś podróżuje służbowo, ale wszystkie czynności traktuje jako obowiązek.

Z powyższego wynika, że jednym z głównych problemów ze zdefiniowaniem turystyki i wypoczynku jest kwestia wzajemnych relacji między czasem pracy a czasem wolnym. Przy upieraniu się, iż turystyka związana jest z dobrowolnym

przemieszczaniem się człowieka i nie otrzymuje on w związku ze swoim wyjazdem gratyfikacji finansowej, z pola widzenia badań nad turystyzmem znika np. turystyka biznesowa i wspomniana wcześniej turystyka kongresowa. O tym, że problem ten budzi wśród badaczy spore emocje może świadczyć również opracowanie N. Uriely'ego (2001) poświęcone kwestii „podróżujących pracowników” oraz „pracujących turystów”.

Przedstawione wyżej poglądy Z. T. Mieczkowskiego oraz Y. Porii i in. nie zostały przytoczone przypadkowo. Otóż jednym z głównych problemów współczesnej geografii turystyki i rekreacji jest brak jasności, co jest turystyką i wypoczynkiem, a tym samym wchodzi w zakres badań wymienionej dyscypliny geografii, a co już nie mieści się w koncepcji czasu wolnego. Chociaż problem ten od lat pasjonuje badaczy, nie został przez nich rozwiązany.

Podejścia badawcze stosowane przez geografów w studiach nad turystyką i wypoczynkiem

Kolejnym istotnym problemem związanym z zainteresowaniami geografów turystyką i wypoczynkiem jest kwestia podejścia metodologicznego.

Zdaniem R. Butlera, który opublikował udany artykuł przedstawiający historię badań geograficznych nad turystyką i wypoczynkiem (Butler 2004), w tej dziedzinie geografii można wyróżnić trzy zasadnicze okresy: (1) okres do 1950 r. (nazwany przez niego epoką opisu), (2) okres do 1980 r. (który R. Butler nazwał okresem pojawiania się tematów badawczych) oraz (3) okres trwający do dzisiaj (nazwany okresem zróżnicowania tematów i podejść badawczych).

Już w pierwszym okresie geografowie zaczęli spostrzegać turystykę i wypoczynek jako istotny czynnik rozwoju regionalnego. W opinii R. Butlera jako przykład może służyć praca E. L. Ullmana (1954), w której usługi turystyczne uznano za ważny dział gospodarki regionalnej. Dla drugiego okresu charakterystyczne było skupienie się na trzech głównych problemach: badaniu obszarów odwiedzanych przez turystów, analizie przestrzennego zróżnicowania turystyki oraz badaniu turystyczno-wypoczynkowego użytkowania ziemi. Natomiast najbardziej charakterystyczną cechą okresu po 1980 r. jest brak tematów przewodnich, jak również wyraźne zróżnicowanie podejść badawczych.

Ewolucja współczesnej geografii turystyki interesowała również innych autorów. Np. I. Ateljevic (2000, s. 370) jako kluczowy moment dla rozwoju współczesnej geografii turystyki uważa pojawienie się w 1991 r. artykułu S. Brittona, który w jej opinii był pierwszym autorem zainteresowanym teoretycznymi podstawami geografii turystyki. W jej ocenie dopiero później pojawiły się oryginalne koncepcje D. Ioannidesa i K. G. Debbage'a (1998) oraz innych badaczy.

Jednak autor niniejszego tekstu, chociaż w wielu kwestiach zgadza się z poglądami R. Butlera, pragnie przedstawić swój punkt widzenia na ewolucję podejść badawczych w geografii turystyki i rekreacji w ostatnich kilkadziesiąt lat. Nawią-

zując do poglądów C. M. Halla i S. J. Page'a (1999), którzy wyróżnili w badaniach geograficznych nad turystyką i wypoczynkiem sześć podejść (analiza przestrzenna, podejścia behawioralne, humanistyczne i radykalne, badania stosowane), w tabeli 1 przedstawiono – w sposób uproszczony – zmiany w stosowaniu przez geografów różnych podejść metodologicznych w studiach nad turystyką i wypoczynkiem.

Jako punkt wyjścia przyjęto lata 20-30. XX w., gdyż właściwie wówczas można mówić o pierwszych pracach poświęconych turystyce i wypoczynkowi z punktu widzenia dzisiejszej geografii turystyki (J. Miège, H. Poser). W pracach tych przyjmowano na ogół podejście opisowe, często podobne w formie do przekazów spotykanych w przewodnikach turystycznych, znacznie rzadziej zawierające analizę danych statystycznych. Mniej więcej około 1950 r. w geografii turystyki dało się zauważyć stopniowe przyjmowanie podejścia zbliżonego do założeń neopozytywizmu (scjentyzmu). Stawiając hipotezy badawcze, a następnie poddając analizie zebrane materiały (często były to dane statystyczne), geografowie starali się uogólniać uzyskane wyniki, a nawet przedstawiać je czasami w postaci modeli (np. L. Mitchell, R. I. Wolfe, B. Barbier, F. Cribier). Podejście to w krótkim czasie zdominowało badania nad turystyką i rekreacją, co zaowocowało kilkoma znaczącymi publikacjami, wśród których wyróżniała się praca S. L. J. Smitha (1983).

Tab. 1. Podejścia badawcze przyjmowane we współczesnej geografii turystyki i rekreacji (z uwzględnieniem przybliżonych proporcji między stosowaniem poszczególnych podejść)

Podejście badawcze	Przed 1940	1940-1950	1950-1960	1960-1970	1970-1980	1980-1990	1990-2000	Po 2000
Opisowe	100	100	80	30	5	5	5	5
Neopozytywistyczne	-	-	15	55	65	45	45	40
Behawioralne	-	-	5	10	15	30	25	15
Humanistyczne	-	-	-	-	5	10	5	5
Strukturalistyczne	-	-	-	5	10	10	15	25
Postmodernistyczne	-	-	-	-	-	-	5	10
Razem	100	100	100	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Jednak dosyć szybko niektórzy badacze zaczęli odchodzić od neopozytywizmu na rzecz podejścia behawioralnego i – nieco później – podejścia humanistycznego. Pierwsze z wymienionych podejść bardzo szybko zdobyło uznanie geografów zajmujących się turystyką i wypoczynkiem. Już w latach 60. XX w. powstało kilka interesujących prac mieszczących się w nurcie behawioralnym geografii turystyki (H. Aldskogius, J-M. Miossec, D. Mercer), a w kilkanaście lat później kierunek behawioralny stał się tylko niewiele mniej popularny od neopozytywizmu. Inaczej było z podejściem humanistycznym. Chociaż w latach 70. zaczął on zdobywać wśród geografów zajmujących się turystyką zwolenników, ale nie było ich zbyt wielu. Jednym z nich był Jaakson (1986), który proponował prowadzenie badań

nad wypoczynkiem z perspektywy fenomenologicznej. Fascynacja podejściem behawioralnym i humanistycznym minęła w geografii turystyki w latach 80. Choć znaczna część badaczy nadal chętnie sięga do metod spopularyzowanych przez geografów behawioralną (prowadzenie wywiadów, posługiwanie się ankietami), to jednak często prowadzone przez nich analizy są bliskie podejściu neopozytywistycznemu. Natomiast nurt humanistyczny – który co prawda nadal istnieje w geografii turystyki – nigdy nie zdobył większego uznania.

Przełom lat 60. i 70. to okres, w którym zainteresowanie części geografów zwróciło się w stronę podejścia strukturalistycznego. Wśród autorów z powodzeniem stosujących podejście strukturalistyczne w wersji analizy systemowej należy przede wszystkim wymienić W. S. Preobrażeńskiego, a z badaczy polskich A. Krzymowską-Kostrowicką, A. S. Kostrowickiego oraz A. Marsza. Jednak nurt strukturalistyczny w badaniach prowadzonych przez geografów w ówczesnych krajach socjalistycznych różnił się w istotny sposób od studiów prowadzonych przez badaczy z państw zachodnich. Nie było w nich mianowicie wyraźnego zaangażowania politycznego (często przyjmującego postać zaangażowania ideologicznego), tak często widocznego w pracach z lat 70. i 80. niektórych geografów amerykańskich i brytyjskich. Za jednego z czołowych badaczy reprezentujących ten nurt należy uznać wspomnianego S. Brittona (1991), jak również G. Shawa oraz A. M. Williamsa (1996).

W latach 90. XX w. – podobnie, jak i w innych dyscyplinach geografii społeczno-ekonomicznej – w geografii turystyki i rekreacji pojawiły się prace pisane w manierze postmodernistycznej. Ich główną cechą jest z jednej strony zajmowanie się tematami dotychczas rzadko interesującymi geografów (m.in. z tego powodu, iż były dawniej na marginesie życia społecznego), a z drugiej strony swoista niefrasobliwość metodologiczna i eklektyzm metodyczny. Bardzo dobrymi przykładami tego typu analiz mogą niektóre badania prezentowane na *ATLAS annual conference 2006* w Łodzi we wrześniu 2006 r. (np. Agrusa, Cestari 2006).

Kończąc przedstawioną wyżej analizę zmian w podejściach badawczych spotykanych w geografii turystyki i rekreacji w ostatnich kilkunastu latach należy na chwilę zatrzymać się nad sytuacją jaka ma miejsce obecnie. Wydaje się (tabela 1), że mimo wszystko nadal najczęściej stosowanym podejściem jest neopozytywizm. Jego relatywnie wysoka pozycja nie powinna dziwić, gdyż podejście to jest przydatne w różnorodnych analizach z punktu widzenia zapotrzebowania rynku turystycznego, w celu prowadzenia właściwej polityki turystycznej, a zwłaszcza podczas badań, których wyniki są niezbędne dla sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego. Na drugim miejscu wydaje się być podejście strukturalistyczne. Jego względną popularność można wytłumaczyć tymi samymi czynnikami co prowadzenie badań z pozycji neopozytywistycznych. Trzecie co do znaczenia dla współczesnej geografii turystyki wydaje się być podejście behawioralne. Jego wydzielenie jest dosyć trudne, gdyż wiele elementów – początkowo typowych dla tego podejścia badawczego – zostało z czasem zaakceptowanych przez badaczy opowiadających się za podejściem neopozytywistycznym czy strukturalistycznym. Znacznie mniej zwolenników wśród geografów

zajmujących się turystyką i wypoczynkiem mają podejścia postmodernistyczne i humanistyczne. Wydaje się, że dająca się ostatnio zaobserwować nieco większa popularność podejścia postmodernistycznego jest po części spowodowana wypieraniem przez niego orientacji badawczej, która dawniej nazywano podejściem humanistycznym. *Last but not least* jest podejście opisowe. Chociaż mniej więcej na przełomie lat 50. i 60. XX w. zaczęło on być szybko wypierane przez neopozytywizm, to jednak są autorzy, którzy ciągle je stosują. Jest to spowodowane m.in. tym, iż podejście opisowe dobrze nadaje się do publikowania monografii, przewodników turystycznych itp. Chociaż może z punktu widzenia *stricte* naukowego jest ono zdecydowanie na marginesie, to jednak jest użyteczne w badaniach, których efektem są prace o charakterze popularno-naukowym.

Przedmiot zainteresowań współczesnej geografii turystyki i rekreacji – na podstawie analizy artykułów zamieszczonych w czasopiśmie *Tourism Geographies*

Jak już wspomniano, aby poddać diagnozie stan współczesnej geografii turystyki i rekreacji postanowiono zająć się branżowym periodykiem *Tourism Geographies*. Czasopismo *Tourism Geographies* jest kwartalnikiem wydawanym od początku 1999 r. przez Routledge Taylor & Francis Group. Od pierwszego numeru redaktorem naczelnym *Tourism Geographies* jest Alan A. Lew z Northern Arizona University we Flagstaff (Arizona, Stany Zjednoczone). Również od samego początku w ścisłym kierownictwie redakcji są: C. Michael Hall (University of Otago, Nowa Zelandia), Shaul Krakover (Ben-Gurion University of the Negev, Izrael) oraz Allan M. Williams (University of Exeter, Wielka Brytania). Zmiany zaszły natomiast wśród osób odpowiedzialnych za dział recenzji. Początkowo odpowiedzialny za ten dział był Wesley Roehl z University of Nevada (Stany Zjednoczone), natomiast obecnie są to Gareth Shaw z University of Exeter (Wielka Brytania) oraz Dallen J. Timothy z Arizona State University (Stany Zjednoczone).

Poza wymienionymi badaczami w gronie osób tworzących kolegium redakcyjne są przez cały czas m.in.: Richard K. Butler (University of Surrey, Wielka Brytania), Klaus J. Meyer-Arendt (University of West Florida, Stany Zjednoczone), Dimitri Ioannides (Southwest Missouri State University, Stany Zjednoczone), Valene I. Smith (California State University – Chico, Stany Zjednoczone) oraz Douglas Pearce (University of Canterbury, potem Victoria University of Wellington, Nowa Zelandia). Początkowo w gronie tym byli również Jean-Michel Dewailly (Université Lumière Lyon II, Francja), Myriam Jansen-Verbeke (Catholic University of Leuven, Belgia), Lisle Mitchell (University of South Carolina, Stany Zjednoczone), Geoffrey Wall (University of Waterloo, Kanada) oraz Martin Opperman (zatrudniony wówczas na Griffith University – Gold Coast, Australia). Natomiast w ostatnich latach kolegium redakcyjne „zasilili” m.in.: Erlet Cater (University of Reading, Wielka Brytania) oraz David Weaver (University of South Carolina, Stany Zjednoczone).

Już na podstawie składu kolegium redakcyjnego można bez przesady stwierdzić, że *Tourism Geographies* było i jest przygotowywane i wydawane przez „śmietankę” światowej geografii turystyki z przełomu XX i XXI w.

Z przeprowadzonej analizy artykułów zamieszczonych w *Tourism Geographies* w latach 1999-2005 wynika, że zdecydowanie najwięcej opracowań dotyczyło społeczno-gospodarczych aspektów turystyki i rekreacji (tabela 2). Niektóre z nich były poświęcone uwarunkowaniom turystyki i wypoczynku, ale znacznie więcej zajmowało się zachowaniami turystyczno-rekreacyjnymi oraz ich następstwami dla odwiedzanych społeczności i samych turystów. Kwestie społeczno-gospodarcze były często poruszane w kategorii skupiającej artykuły poświęcone polityce turystycznej – czasami na poziomie kraju (np. Ghana, Wielka Brytania) – ale częściej prowadzonej przez władze regionalne lub lokalne. W wielu wypadkach zagadnienia z zakresu polityki turystycznej były ściśle powiązane z problematyką planistyczną.

Tab. 2. Tematyka artykułów zamieszczonych w *Tourism Geographies* w latach 1999-2005

Tematyka	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Razem
Historia i stan współczesny geografii turystyki	2	2	-	3	1	1	-	9
Podstawy teoretyczne geografii turystyki	4	-	3	1	1	3	2	14
Metody badań w geografii turystyki	3	-	2	-	1	-	-	6
Polityka i planowanie turystyczne	7	2	2	2	4	2	2	21
Organizacja rynku turystycznego	1	5	1	1	2	1	2	13
Przyrodnicze uwarunkowania i skutki turystyki	1	3	1	4	2	1	1	13
Společne uwarunkowania i skutki turystyki	4	10	10	8	8	13	13	66
Ruch turystyczny	4	1	2	4	3	-	-	14
Razem	26	23	21	23	22	21	20	156

Źródło: opracowanie własne.

Zaskakująco mało artykułów dotyczyło przyrodniczych uwarunkowań i skutków turystyki i rekreacji. Oczywiście tematyka przyrodnicza występowała w jakiejś mierze niemal w każdym artykule, ale w mało którym była głównym przedmiotem zainteresowania autora/autorów. Sytuacja ta może nieco dziwić biorąc pod uwagę fakt, iż w podtytule *Tourism Geographies* jest wyraźnie słowo „*environmen*”. Co więcej, tyle samo artykułów zaliczono do kategorii obejmującej teksty poświęcone organizacji i funkcjonowaniu rynku turystycznego, które w wielu wypadkach były dosyć odległe od tradycyjnie pojmowanego zakresu badań geograficznych.

Reasumując, po analizie tekstów opublikowanych w ciągu 7 lat istnienia czasopisma *Tourism Geographies* można z całą mocą stwierdzić, że przez osoby zajmują-

ce się geografiami turystyki, turystyka i wypoczynek są traktowane przede wszystkim jako zjawisko społeczne w szerokim tego słowa znaczeniu.

Wydaje się być bezdyskusyjnym fakt, iż turystyka (może niekoniecznie rekreacja) jest zjawiskiem przestrzennym. Wynika to z samej definicji turystyki, w której jest mowa o „przemieszczaniu się”. Wśród geografów utarło się, że podkreśleniem „przestrzenności” jakiegokolwiek zjawiska jest przedstawienie go w formie mapy. Można sądzić, że kartograficzne przedstawianie zjawisk z zakresu turystyki i rekreacji powinno być czymś oczywistym w czasopiśmie takim jak *Tourism Geographies*, tym bardziej, że jest w jego podtytule słowo „space”. Otóż tak nie jest! W niektórych numerach *Tourism Geographies* mapy występują bardzo rzadko, co w rzeczywistości sprowadza się do tego, iż w znacznej części publikowanych tekstów nie ma ani jednej mapy. Np. w 2004 r. we wszystkich czterech numerach *Tourism Geographies* opublikowano 19 artykułów, w których zamieszczono łącznie jedynie 12 map. Nieco lepiej było w następnym roku: liczba artykułów wyniosła 21, a liczba map 23, przy czym aż 12 map zamieszczono w numerze 1/2005.

Czy w związku z tym powszechnie przyjmowana teza, że turystyka jest zjawiskiem przestrzennym, powinna zostać odrzucona? Wydaje się, że jednak nie. W ostatnich latach w coraz większej części opracowań geograficznych nie są zamieszczane mapy. Są nawet renomowane czasopisma – np. amerykańskie *Antipode* – które od samego początku swojego istnienia (koniec lat 60. XX w.) „unika” publikowania map. Tendencja ta, niestety, upowszechnia się i można przyjąć, że jest swoistą daniną złożoną przez geografów w związku z jej coraz większymi powiązaniem z naukami społecznymi i humanistycznymi (ekonomią, socjologią, psychologią, naukami politycznymi, prawem, filozofią itp.). Nie oznacza to jednak, że geografia (w tym geografia turystyki) wyzbywa się swojej „przestrzenności”. Nadal zajmuje się strukturami i procesami w ich wymiarze przestrzennym, ale niekoniecznie manifestuje to poprzez sporządzanie map i zamieszczanie ich w artykułach.

Kolejną ważną kwestią jest podejście badawcze reprezentowane w artykułach zamieszczonych w *Tourism Geographies*. Z analizy zarówno treści, jak i formy tekstów wynika, że najwięcej artykułów (36,6%) reprezentowało nurt neopozytywistyczny. Niewiele mniej było opracowań napisanych w duchu strukturalistycznym (26,9%). Tekstem reprezentującym to podejście był np. artykuł metodologiczny autorstwa S. Milne'a i I. Ateljevic (2001) na temat wzajemnych relacji między uwarunkowaniami i następstwami globalnymi oraz lokalnymi turystyki.

Natomiast pozostałe podejścia dało się zauważyć stosunkowo rzadko. W tym miejscu warto jednak wymienić kilka opracowań reprezentujących rzadziej przyjmowane podejścia badawcze. Jako przykład tekstu utrzymanego zgodnie z podejściem humanistycznym można wymienić artykuł K. S. Bricker (2002) na temat uwarunkowań psychologiczno-społecznych turystyki kwalifikowanej, polegającej na uprawianiu kajakarstwa górskiego oraz raftingu. Z kolei podejście postmodernistyczne widać wyraźnie w opracowaniach A. Pritchard i N. J. Morgana (2000), D. Lighta (2000), R. Preston-Whyte'a (2002) – przede wszystkim z powodu „wymieszania” w trakcie prowadzonych badań różnych podejść metodologicznych

i metodycznych – zwłaszcza G. M. S. Danna i J. K. S. Jacobsena (2003), których zainteresował tzw. *tourism smellscape* (w wolnym tłumaczeniu - „turystyczny krajobraz zapachowy”).

Tab. 3. Podejście badawcze stosowane w artykułach zamieszczonych w *Tourism Geographies* w latach 1999-2005

Podejście badawcze	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Razem
Opisowe	4	2	3	6	-	3	1	19
Neopozytywistyczne	14	8	8	1	11	6	9	57
Behawioralne	1	3	3	5	-	3	1	16
Humanistyczne	1	-	-	4	5	2	2	14
Strukturalistyczne	6	8	7	5	5	4	7	42
Postmodernistyczne	-	2	-	2	1	3	-	8
Razem	26	23	21	23	22	21	20	156

Źródło: opracowanie własne.

Kierunki badań geograficznych prowadzonych w zakresie turystyki i rekreacji na Uniwersytecie Warszawskim

W porównaniu z innymi ośrodkami geograficznymi w Polsce, w Warszawie geografia turystyki nie ma zbyt dużego dorobku. Co prawda już na początku lat 60. XX w. w ośrodku warszawskim badania nad turystyką były prowadzone przez M. I. Mileską, O. Rogalewskiego i M. Stalskiego, ale bądź były one prowadzone indywidualnie, bądź w zespołach zajmujących się planowaniem przestrzennym w ramach instytucji nie znajdujących się w strukturze Uniwersytetu Warszawskiego. Dopiero w dekadzie lat 70. geografią turystyki zaczęła się interesować A. Krzymowska-Kostrowicka, która nie tylko opublikowała bardzo interesującą pracę z wykorzystaniem teorii terytorialnych systemów rekreacyjnych (Krzymowska-Kostrowicka 1980), ale zaczęła kształcić studentów i młodą kadrę (A. Jasiński). Prawdziwy rozwój zainteresowania geografów warszawskich geografią turystyki nastąpił jednak dopiero w latach 80., co zaowocowało pracami doktorskimi A. Kowalczyka i A. Jasińskiego. W krótkim czasie do zespołu osób interesujących się tą dziedziną geografii dołączyła H. Cetnarska, nieco później L. Butowski, B. Pisarska i M. Durydzińska, a w następnych latach jeszcze kilka innych osób. W tym okresie dowodami na zdobycie przez geografię turystyki uznania ze strony badaczy warszawskich mogą być podręczniki A. Krzymowskiej-Kostrowickiej (1997) i A. Kowalczyka (2000).

Można przyjąć, że obecnie w geograficznym ośrodku warszawskim turystyką i wypoczynkiem zajmuje się co najmniej 15-17 osób, przy czym dla zdecydowanej większości z nich geografia turystyki jest tylko jedną – często wcale nie najważniejszą – sferą zainteresowań. O tym, iż geografia turystyki nie zdobyła zbyt szerokiego uznania w środowisku geografów warszawskich może świadczyć fakt, iż na temat turystyki i rekreacji powstało dotychczas tylko 6 rozpraw doktorskich i 1 praca ha-

bilitacyjna. Jednak w ostatnich latach sytuacja w tym zakresie zaczęła się zmieniać, o czym może świadczyć fakt, iż turystyce i wypoczynkowi jest poświęconych 10 przygotowywanych obecnie (wrzesień 2006 r.) prac doktorskich. Innym dowodem na zmianę nastawienia do geografii turystyki może być powołanie 01.09.2006 r. odrębnego Zakładu Geografii Turystyki i Rekreacji, którego kierownikiem został A. Kowalczyk.

Do głównych problemów badawczych interesujących w ostatnich latach geografów warszawskich¹ należą:

- podstawy teoretyczne geografii turystyki (A. Krzymowska-Kostrowicka, A. Kowalczyk, S. Kałuski, M. Durydiwka, J. Przybyś, M. Madurowicz),
- metody badań w geografii turystyki (A. Krzymowska-Kostrowicka),
- społeczne uwarunkowania turystyki i wypoczynku (J. Przybyś, M. Madurowicz, B. Pisarska)
- waloryzacja turystyczna (A. Krzymowska-Kostrowicka, M. Durydiwka, M. Skoczek, B. Lisocka-Jaegermann, S. Kulczyk, W. Lewandowski, A. Dudek),
- zagospodarowanie turystyczne (A. Kowalczyk, L. Butowski, M. Durydiwka, M. Jędrusik, M. Skoczek, M. Siwińska, A. Dudek, K. Duda-Gromada),
- polityka, planowanie i promocja turystyczna (M. Durydiwka, N. Z. A. Hawamdeh, L. Butowski, M. Więckowski, K. Duda-Gromada),
- ruch turystyczny czy raczej różne rodzaje turystyki (A. Kowalczyk, M. Durydiwka, M. Skoczek, S. Kałuski, J. Przybyś, M. Jędrusik, B. Lisocka-Jaegermann, S. Kulczyk, W. Lewandowski, M. Madurowicz, L. Butowski, B. Pisarska, M. Więckowski, M. Siwińska, A. Dudek, K. Duda-Gromada, W. Wilk),
- następstwa turystyki i wypoczynku (A. Kowalczyk, J. Przybyś, M. Siwińska, B. Lisocka-Jaegermann, K. Piraszewska, M. Derek, K. Duda-Gromada, P. Wałdykowski).

Chociaż znaczna część badań w zakresie turystyki i wypoczynku była i jest prowadzona na terenie Polski i Europy, to jednak niektóre spośród podanych wyżej osób prowadziły bądź prowadzą badania w Afryce (A. Dudek, S. Kulczyk, M. Jędrusik), Azji (M. Jędrusik), Ameryce Łacińskiej (M. Skoczek, B. Lisocka-Jaegermann, M. Siwińska, M. Jędrusik, M. Durydiwka) oraz Oceanii (M. Jędrusik).

Odnosząc się do podejść badawczych stosowanych przez podane wyżej osoby, to trudno w sposób jednoznaczny określić, jaki nurt dominuje w ich twórczości. Za pewnik można jedynie przyjąć stwierdzenie, że geografowie warszawscy stosują najczęściej podejścia neopozytywistyczne i opisowe. Kłopotu nie nastęrcza jedynie działalność B. Pisarskiej (podejście behawioralne) oraz M. Madurowicza, który prowadzi badania utrzymane zdecydowanie w duchu geografii humanistycznej. Podejście to można dostrzec również w artykułach J. Przybyś (dawniej J. Małek), w których jednak wątki humanistyczne przeplatają się często z podejściem bliskim strukturalizmowi, co sprawia, iż Jej publikacje są przez to bliskie postmodernizmo-

¹ Włączając osoby, które obroniły na Uniwersytecie Warszawskim pracę doktorską nie będąc pracownikami Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych.

wi. Również w pracach M. Jędrusika i B. Lisockiej-Jaegermann można odnaleźć elementy bliskie geografii humanistycznej, natomiast u A. Kowalczyka oraz M. Dereka pojawiają się niekiedy wątki zbliżone do podejścia strukturalistycznego.

Nieco łatwiej jest natomiast określić, jaki zakres zainteresowań dominuje u wymienionych wyżej osób. W środowisku warszawskim w ostatnich latach bardzo wyraźnie zaznaczyło się zainteresowanie społeczno-kulturowymi aspektami turystyki (zwłaszcza u M. Madurowicza, J. Przybyś, B. Lisockiej-Jaegermann i A. Kowalczyka), przy nadal dużym zainteresowaniu społeczno-demograficznymi uwarunkowaniami i następstwami turystyki. O wiele mniejszą uwagę – co należy uznać za niekorzystne – geografowie warszawscy przywiązują do przyrodniczych aspektów turystyki (aktualnie temat ten znajduje uznanie właściwie tylko A. Dudek, S. Kulczyk, W. Lewandowski i P. Wałykowskiego), jak również – co z kolei musi budzić zdziwienie – społeczno-ekonomicznymi następstwami turystyki i wypoczynku (temat ten interesuje tak naprawdę tylko M. Dereka) oraz społeczno-politycznymi (nawiązania do tej problematyki można znaleźć w ukończonych kilka lat temu doktoratach L. Butowskiego, M. Więckowskiego i N. Z. A. Hawamdeha).

Zakończenie

W przedstawionym wyżej opracowaniu starano się wykazać szeroki wachlarz zainteresowań badaczy zajmujących się współcześnie geografiami turystyki i rekreacji, jak również przedstawić zmiany, jakie zaszły w stosowanych przez nich podejściach badawczych. Z przeprowadzonej analizy wynika, że nie wszystkie tematy badawcze cieszą się takim samym zainteresowaniem. Zdecydowanie mało badań dotyczy przyrodniczych aspektów turystyki, co sprawia, że współczesna geografia turystyki i rekreacji coraz silniej zbliża się do nauk społecznych, odrywając się często nawet od tradycyjnie pojmowanej geografii.

Konfrontując stan geografii turystyki i rekreacji na Uniwersytecie Warszawskim z dorobkiem geografii światowej w tym zakresie można zauważyć dosyć dużą zbieżność. Poza – co jest zdecydowanie niekorzystne – relatywnie małym zainteresowaniem przyrodniczymi uwarunkowaniami oraz konsekwencjami turystyki i wypoczynku, wśród geografów warszawskich dużo miejsca zajmują społeczno-kulturowe aspekty turystyki i rekreacji (włączając w nią rozrywkę). W znacznie mniejszym stopniu natomiast – w porównaniu ze światową geografiami turystyki i rekreacji – zwraca się uwagę na kwestie społeczno-ekonomiczne i społeczno-polityczne.

Porównując sposoby ujęcia badanych problemów należy stwierdzić, że w ośrodku warszawskim zdecydowanie dominuje podejście neopozytywistyczne. Znacznie mniejsze zainteresowanie budzą podejścia humanistyczne, behawioralne i strukturalistyczne, a podejście postmodernistyczne pojawiło się śladowo.

Literatura

- Agrusa J. F., Cestari M., 2006, *La repubblica del pesto: the bottom-up approach to sustainable tourism*, referat wygłoszony na ATLAS annual conference 2006. *The transformation of tourism spaces*, 20-22 September, Łódź, Poland.
- Ateljević I., 2000, *Circuits of tourism: stepping beyond the „production/consumption” dichotomy*, *Tourism Geographies*, 2, 4, 369-388.
- Bricker K. S., 2002, *An interpretation of special place meanings whitewater recreationists attach to the South Fork of the American River*, *Tourism Geographies*, 4, 4, 396-425.
- Britton S., 1991, *Tourism, capital, and place: towards a critical geography on tourism*, *Environment and Planning D: Society & Space*, 9, 4, 451-478.
- Butler R., 2004, *Geographical research on tourism, recreation and leisure: origins, eras and directions*, *Tourism Geographies*, 6, 2, 143-162.
- Dann G. M. S., Jacobsen J. K. S., 2003, *Tourism smellscapes*, *Tourism Geographies*, 5, 1, 3-25.
- Hall C. M., Page S. J., 1999, *The geography of tourism and recreation. Environment, place and space*, Routledge, London.
- Ioannides D., Debbage K. G., 1998, *Neo-fordism and flexible specialization in the travel industry, Dissecting the polyglot*, [w:] Ioannides D., Debbage K. G. (red.) *The economic geography of the tourist industry. A supply-side analysis*, Routledge, London-New York, 99-122.
- Jaakson R., 1986, *Second-home domestic tourism*, *Annals of Tourism Research*, 13, 3, 367-391.
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Krzyszowska-Kostrowicka A., 1980, *Terytorialny system rekreacyjny*, *Prace Geograficzne*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, 138.
- Krzyszowska-Kostrowicka A., 1997, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Light D., 2000, *Gazing on communism: heritage tourism and post-communist identities in Germany, Hungary and Romania*, *Tourism Geographies*, 2, 2, 157-176.
- Mieczkowski Z. T., 1981, *Some notes on the geography on tourism: a comment*, *The Canadian Geographer*, 25, 2, 186-191.
- Milne S., Ateljević I., 2001, *Tourism, economic development and the global-local nexus: theory embracing complexity*, *Tourism Geographies*, 3, 4, 369-393.
- Poria Y., Butler R., Airey D., 2003, *Revisiting Mieczkowski's conceptualization of tourism*, *Tourism Geographies*, 5, 1, 26-38.
- Preston-Whyte R., 2002, *Constructions of surfing space at Durban, South Africa*, *Tourism Geographies*, 4, 3, 307-328.
- Pritchard A., Morgan N. J., 2000, *Constructing tourism landscape – gender, sexuality and space*, *Tourism Geographies*, 2, 2, 115-139.
- Shaw G., Williams A.M., 1996, *Critical issues in tourism. A geographical perspective*, Blackwell Publ. Inc., Oxford-Cambridge.
- Smith S. L. J., 1983, *Recreation geography*, Longman, New York.
- Ullman E. L., 1954, *Amenities as a factor in regional growth*, *Geographical Review*, 54, 1, 119-132.
- Urieli N., 2001, *Traveling workers and working tourists, variations across the interaction between work and tourism*, *International Journal of Tourism Research*, 3, 1, 1-8.